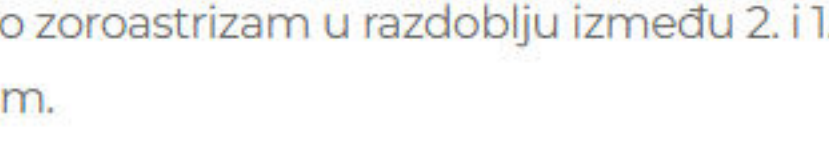


POVIJEST MAGIJE U EUROPI I HRVATSKOJ: Grčka i rimska magija – između politike i svakodnevnice

AUTOR: DR. SC. DENIVER VUKELIĆ 30/08/2023, 16:12



U starogrčki svijet i njegove pojmove riječ magija ušla je ponajviše zahvaljujući komunikaciji i interakciji s Perzijskim Carstvom. No, Grci će takav pojam magije uvesti uz negativne konotacije praznovjerja ili pak zloćudnih praksi. U starogrčkoj misli i iranski prorok Zaratustra ili Zoroaster, koji je osnovao zoroastrizam u razdoblju između 2. i 1. tisućljeća pr. n. e., također se smatrao magom i astrologom.

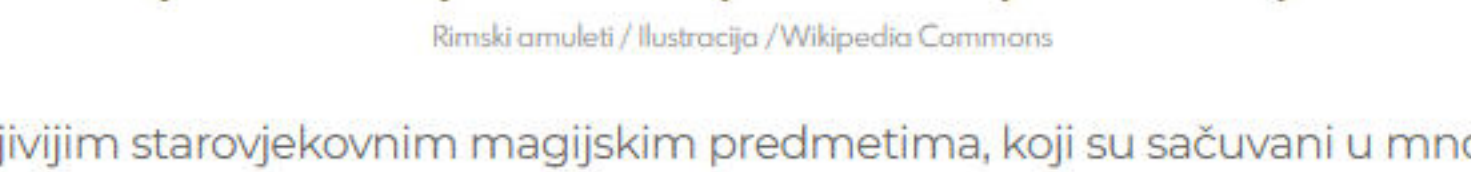
U starogrčkoj filozofiji u pozadini magijskih moći i utjecaja nalazila se sila grčkim jezikom zvana dynamis, koju često u drugih kultura možemo naći i pod imenom mana. Dynamis je koncept sile koja obitava u biljkama, kamenju, riječima te drugim objektima koje jest ili nije stvorio čovjek. Stoga se visoka magija u grčkome svijet promatrala kao vještina upravljanja dynamisom.

U pretkršćanskom Rimu svakodnevno se čaralo verbalnom magijom, s pomoću basmi, čarobnih riječi, znakova ili izreka upućenih bogovima ili višim bićima. Djeca su nosila zaštitne bule oko vrata protiv uroka, a i viši i niži slojevi društva pisali su uročke pločice kako bi se osvetili nekome ili pak nosili amuletske pločice kako bi se zaštitili od uroka.

Amuleti

Falički amuleti (grč. falos) zanimljivi su magijski predmeti sačuvani na području cijeloga Rimskog Carstva. Riječ je uglavnom o privjescima i ogrlicama u obliku falusa u erekciji, a obično bi bio napravljen od kamena, kosti, bjelokosti ili metala poput zlata i srebra. Nosio bi se o vratu ili o pojasu, a imao je amuletnu funkciju zaštite nositelja od uroka, bolesti, nesreće, rata i mnogih drugih negativnih životnih aspekata. Osim kao privjesak, falus je mogao biti izveden i na drugim predmetima svakodnevnice uporabe, svjetiljkama, posudama, oruđu i oružju, stolovima, čak i zidovima zgrada.

Falus je kao simbol u antičko doba odraz stvaralačke snage i zaštitničke moći te kao takav neutralizator ljudskih i demonskih negativnih utjecaja, psihičkih ili fizičkih. Smatrao se odbojnikom urokljiva oka i zla pogleda (lat. fascinum). Nosili su ga pripadnici različitih društvenih slojeva bez obzira na spol i dob. Djeca su ga nosila kao zaštitu od bolesti, a vojnici za zaštitu u ratu. Uz faličke amulete postojali su i mnogi drugi, u obliku vagina, očiju, ruku, ušiju itd. koji su služili kao apotropeji, magijski čuvari zdravlja.



Rimski amuleti / Ilustracija / Wikipedia Commons

Među zanimljivijim starovjekovnim magijskim predmetima, koji su sačuvani u mnogobrojnim svjetskim zbirkama, svakako su uročke pločice. One su dobar primjer razvitka praktične, svakodnevnice magije od doba klasične Grčke pa sve do kraja antike i početka srednjeg vijeka (s kršćanstvom postupno prestaje njihova izrada, između 6. i 8. stoljeća). Do danas ih je otkriveno više od 1600; većim su dijelom ispisane grčkim, a ostatak latinskim jezikom. Najstariji pronađeni primjerci potječu iz 5. stoljeća pr. n. e., a pronađeni su u ostatcima grčke kolonije Selinunt na Siciliji. Velik dio pronađen je i u središtima najvažnijih grčkih gradova država, poput Atene.

Uročke pločice

Tematika grčkih uročkih pločica većinom je vezana za sudske parnice ili trgovinu, a poslije i za ljubavne ili sportske ciljeve. Od Grka taj model preuzimaju Rimljani te se u doba Carstva, od 2. stoljeća, njihova popularnost širi cijelim Mediteranom i svim rimskim prostorima (sve do Britanije). Većina sačuvanih rimskih pločica datira se u 3. i 4. stoljeće, a iskopane su upravo na većim skupnim nalazištima u Britaniji.

Grčki je naziv za uročku pločicu bio katadesmos (od grč. katadein, vezati), magijski predmet kojemu je cilj da urok namjerom veže za određenu osobu. Na latinskom jeziku uročke su se pločice nazivale defixio (od lat. defigere, pričvrstiti), s idejom vezivanja uroka za određenu osobu u neki cilj. Prema latinskom nazivu danas se u znanosti uročke pločice nazivaju tabellae defixionum.



Primjer izgleda uročke pločice

Uročke su pločice načinjene od metala, na kojima stoji magijski zapis čiji je zadatak da uz pomoć natprirodnih sila utječu na dobrobit ili na ponašanje ljudi i životinja suprotno njihovoj volji. Dakle, one su istovremeno pisana magija, ali i urok. Vjerovalo se da moć uročke pločice može biti uvećana ako se uz nju priloži i nešto vlasništva osobe koju se uricalo, dio odjeće, pramen kose ili slično. Nakon što bi se zapis urezao metalnom pisaljkom, stilusom, u mekano olovo, pločica bi se zarolala u zemlju u zemlju, bacila u kanal, poput rijeke, mora ili potoka, stavila bi se na kućni prag ili u dvorište kuće žrtve ili pak ostavila u svetištu nekog božanstva čija bi se dodatna pomoć tražila. Ako bi se žrtvi htjelo magijskim putem ugroziti život, tada bi se pločica zakopala zajedno s ljudskim kostima u zemlju blizu žrtve kako bi ga se. Pločice su vrlo često ispisivali putujući vračevi specijalizirani za to jer obični puk uglavnom nije bio pismen.

Već kod Platona nailazimo na spominjanje takvih vračeva koji su za određenu naknadu ispisivali uročke pločice diljem grčkih prostora. No, ljudi iz srednjih i viših slojeva, poglavito oni u pravu i trgovini, znali su i sami stvarati uročke pločice za svoje potrebe.

Rimsko je Carstvo s vremenom naraslo i obuhvatilo mnoge druge kulture pa je i starovjerna rimska paradigma prihvatila religijske i magijske prakse drugih osvojenih naroda te ih sklapala u zajedničku mješavinu sa svojim vlastitim praksama. Tako je Carstvo preuzelo starogrčka, egipatska, perzijska, keltska i druga religijska i magijska vjerovanja koja su se zrcalila u mnogobrojnim kultovima i svakodnevnim praksama ljudi. Sve do učvršćivanja kršćanstva kao službene rimske religije rimski je zakon dopuštao sve oblike čaranja za dobrobit ljudi, a sve suprotne tome strogo je osuđivao i kažnjavao.

Rimska zabrana čarobnjaštva

Najstariji rimski zakonik zapisan je na dvanaest ploča iz 5. stoljeća pr. n. e. nije sačuvan, ali neke njegove odredbe mogu se vidjeti u kasnijim djelima rimskih autora. Tako je u njemu, među ostalim, propisano da je zabranjeno čarobnjaštvom primamljivati, u dobi su se ubrajali otrovi, otrovani napitci, sredstva za zaborav, uspavlivanje, impotenciju, pobačaj, ljubav, ludilo i omamljivanje, a spominje se i bacanje uroka verbalnim putem te drugi zločinitelji i matematičari. Matematičarima se zapravo nazivalo astrologe.

No, u rimskom su društvu pak bile dopuštene magijske prakse profesionaliziranih osoba koje su se njima bavile, najčešće u kombinaciji s religijom i državnom ili lokalnom politikom. Na državnoj razini najvažniji je bio sustav divinacije ili proricanja koji se smatrao bitnim za politički i vojni život države. Njega su provodile dvije vrste svećenika.

Prva skupina rimskih divinacijskih svećenika bila je poznata kao auguri ili auspici, a bavili su se auspikacijom, to jest tumačenjem znakova (auspicija) dobivenih proučavanjem načina leta, broja i glasanja ptica. Druga se nazivala haruspicima, a bavila se promatranjem utrobe žrtvovanih životinja, na temelju čega se zaključivalo o božanskim znakovima koji su mogli biti presudni za kakvu političku ili vojnu odluku.

Dolazak bliskog istoka

Razvitkom Rima i njegovim osvajanjem Orijenta, počele su ritizirati i magijske prakse Bliskog istoka. Divinacija istočnjačkog tipa izmiješala se s rimskim magijskim praksama. Magi koji su se bavili istočnjačkim praksama nazivali su se, kako je već spomenuto, Kaldejcima i matematičarima, astrolozima, ariolima (proricateljima) i vaticinatorima (prorcima), a oni su se prije svega bavili izradom horoskopa i natalnih karata. Iako je njihova praksa bila zakonom dopuštena, počelo bi ih se goniti iz samog Rima kad bi im se broj povećao jer bi glasine proistekle iz njihovih proricanja počele remetiti javni red i mir.

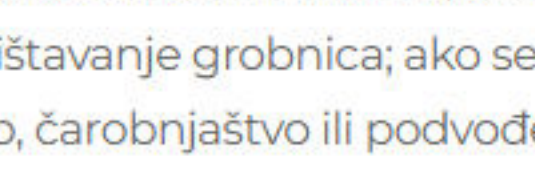
U vrijeme cara Hadrijana, u prvoj polovici 2. stoljeća, pravna je terminologija zloćudnog čarobnjaštva počela nazivati prema pogrdnom značenju starogrčke riječi *μαγεία* – magia. Rimski car Dioklecijan, na prelasku 3. u 4. stoljeće, zabranio je horoskop i natalne karte, a svaki je oblik divinacije potpuno zabranjen Konstancijevom odlukom iz 357. godine, koja je poslije potvrđena i unesena u Justinijanov Codex 534. godine.

Na jednoj od prvih velikih kršćanskih sinoda, održanoj u Anciri (današnja Ankara) 314. godine, nedugo nakon završetka posljednjih velikih progona kršćana, odlučeno je da će se s pet godina pokore kažnjavati oni kršćani koji su krivi za divinaciju i magijsko liječenje, a s deset godina oni koji su uz pomoć magijskih praksi obavljali pobačaje. Kršćanskim koncilom u Laodiceji 375. godine kršćanskim svećenicima izričito su zabranjene bilo kakve magijske prakse.

Nakon uspostave kršćanstva kao službene religije Rimskog Carstva neki su od ovih zakona uneseni u državno pravo Carstva. Istočnorimski car Teodozije II. u 5. stoljeću dao je napraviti kompilaciju zakonika Rimskog Carstva koji je obuhvaćao razdoblje od kršćanskih careva 312. godine do njegove vladavine 429. godine. Ta je kompilacija nazvana prema njemu – Teodozijev zakonik. Objavljen je 438. godine, a primjenjivao se u obje polovice Carstva od 439. godine. Teodozije II. za svoje se vladavine aktivno uključivao u religijske rasprave. Ponajviše se bavio razdvajanjem normativnih i nenormativnih religijskih praksi, a dobromamjerna proricanja tolerirao je unutar religije. Od njegova vremena se proricanje i potvrđuje magijske prakse rabi termin prestatio u značenju praznovjerja. Zakonik sadržava i potvrđuje nekoliko prethodnih carskih odluka, sve iz kršćanskog razdoblja. Prvi je Konstantinov edikt iz 331. godine o rastavi žene i muškarca. Naime ako se žena željela rasti od muškarca, država je morala utvrditi optužbu da je počinio ubojstvo, čarobnjaštvo ili uništavanje grobnica; ako se pak muškarac želio rasti od žene, morala se utvrditi optužba za preljub, čarobnjaštvo ili podvođenje. Slijedila su dva zakona Konstancija II. iz 357. godine o zabrani traženja savjeta od proroka, astrologa, divinatora, augura, vidjelica i Kaldejaca pod prijetnjom smrtno kazne te iz 358. godine s kojim su kriminalizirane magijskih čini kojima je namjera prizivanje duhova mrtvih te, pod prijetnjom teške kazne, zabrana bavljenja magijom svim državnim službenicima, od najviših do najnižih. U jednoj se od odredbi iz drugog zakona kaže: "Ako ikakav čarobnjak, dakle osoba koja je okaljana magijom, koju ljudi obično zovu mag, proricatelj, augur, čak i astrolog, ili onaj koji se bavi divinacijom tumačenja snova, ili onaj koji se bavi ikakvom sličnom vještinom, bude uhvaćen u mojoj ili Cezarevoj službi, neće izbjeći kaznu i torturu niti imati zaštitu svoje visoke pozicije u službi." Car Honorije je 409. godine osudio sve magijske čine osuđene dotad te na listu dodao matematičare i astrologe, koje je izbacio iz štovanja kršćanske religije i naložio da se njihove knjige spale pred očima biskupa.

Svi ovi zakoni dopuštali su magijske prakse ako se njima koristilo za iscjeljivanje ili pospešivanje poljoprivrede, a ne za vlastitu sigurnost. Seoskim je gospodarstvima bilo dopušteno dati obavljati magijske prakse vezane za urod jer je kasno Rimsko Carstvo bilo ovisno o poljoprivredi.

Nakon kristijanizacije Rimskog Carstva različiti oblici magijskih praksi prvotno su samo dobili drukčiji, kršćanski narativ, ali nakon širenja kršćanstva, započeli su procesi stvaranja novih praksi i oblika koji su tipično srednjovjekovni. Nakon pada Zapadnoga Rimskog Carstva ove zakonske koncepte preuzele su i nove države koje su se uskoro konsolidirale u nova, moćna kraljevstva i carstva u Europi, a koja su također preuzela kršćanstvo kao službenu religiju.



Ovaj članak je četvrti dio serijala "Povijest magije u Europi i Hrvatskoj" Denivera Vukelića koji je objavljen u okviru programa poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije.

Serijal pronađite na ovome linku